

stručný prehľad dejín religionistiky aj s prehľadom slovenských religionistov. Veľmi jasne je poukázané na podobné a rozdielne prístupy a obsahy výskumu v religionistike a v biblickej teológii (s. 16). Neodmysliteľnou súčasťou takejto publikácie je zoznamenie sa s najznámejšími staršími i novšími hypotézami o genéze náboženstiev. V piatej kapitole nachádzame stručne charakterizované jednotlivé božstvá kanaánskeho panteónu s ilustráciami, ktoré robia lektúru textu živšou. Autorka monografie sa v 6. kapitole venovala židovskému náboženstvu a sústredila sa hlavne na obsah a slávenie jednotlivých sviatkov. V 7. kapitole sa logicky sústredila na islamské náboženstvo, vystihla jeho hlavné princípy a pri expozícii sa na niektorých miestach nutne nevyhla historickým poznámkam, v ktorých podáva pre čitateľa dobrú orientáciu a presnú informáciu. V 8. kapitole autorka monografie podáva veľmi dobrý prehľad histórie a základných prvkov učenia bahájskej viery, ktorej poznanie je v súčasnosti nevyhnutné, hlavne v kontexte šírenia bahájských ideí.

Autorka je rozhladená v odbornej svetovej literatúre, špeciálne tej, ktorá sa týka skúmanej problematiky. Texty formuluje jasne a presne, pri písaní používa vedecký štýl a použila bohatú vedeckú literatúru.

V monografii dáva autorka veľký priestor syntetickému zhrnutiu ideí a textov, ako i učenia hlavných predstaviteľov rozličných náboženstiev a smerov. Práca je ďalším pozitívnym príspevkom pre slovenskú odbornú verejnosť, je príkladom metodologickej precíznosti a obsahovej odbornej presnosti.

V niektorých prípadoch by sme privítali konkrétnejšie naznačenie spomínaných textov, ako napr. na s. 15: „Informuje o tom aj Augustín v diele *O Božom štáte*“. Chýba poznámkový aparát a aparát bibliografických odkazov k textom. Vo vysokoškolskej učebnici by sa očakávali detailnejšie a bohatšie informácie k jednotlivým pertraktovaným témam.

Publikácia je veľkým obohatením a vynikajúcou pomôckou pre pedagógov a študentov nielen religionistiky, ale aj ďalších humanitných vedných odborov a disciplín, ako sú: morálna filozofia, morálna teológia, etika, katechetika, alebo kresťanská spiritualita.

Dušan Ondrejovič a Peter Gažik

OTÁZKY VÍRY: SKEPTICKÉ PŘITAKÁNÍ KŘEŠŤANSTVÍ

Peter L. Berger, Pytania o wiare. Sceptyczna zachęta do chrześcijaństwa (Orig. Questions of Faith. A Skeptical Affirmation of Christianity. 2004), přeložil J. Łoziński, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2007, 286 stran.

P. L. Bergera u nás známe jako předního sociologa (náboženství), a to kupříkladu z děl „Vzdálená sláva“, „Sociální konstrukce reality“ (spolu s T. Luckmannem), nebo „Pozvání do sociologie“. Recenzovaná kniha se na českém trhu ještě neobjevila. Polský překlad, na který jsem náhodou narazil, je lacinější a přístupnější než originál.

P. L. Berger se nám nyní představuje jako křesťan a vykladač klasického křesťanského textu, Apostolika. Jeho výklad však není ortodoxní. I proto, že se považuje za „luterána s pochybnostmi“. Druhým důvodem je jeho „skepse“, která ovšem nespočívá v nedostatku přesvědčení, nýbrž v tom, že autoritu církve či Pisma nepovažuje za nepřekročitelnou. Berger se často opírá o soudobé myslitele, kteří s klasickým křesťanským učením nějakým způsobem polemizují, anebo vznášejí staronové otázky, které je zpochybňují. Také listuje současnými díly, která ukazují křesťanské učení, nebo některé jeho komponenty, v novém světle. Bergerova interpretace Kréda je rozdělena do dvanácti kapitol.

Ve výkladu prvního článku (s. 13–85) se autor zabývá otázkami víry a nevíry. Následně konfrontuje křesťanské učení s teologií náboženského pluralismu reprezentovanou jeho největším zastáncem a nestorem J. Hickem. U formule „v Otce všemohoucího“ věnuje dost prostoru teodiceji ilustrované na příkladě *šoa*. Zajímavý je výčet různých vysvětlení holokaustu z perspektivy židovských autorů. V závěru se ale vrací k postoji důvěry v Boha a jeho lásky, která udržuje celý svět, vycházející z úvah mystičky Juliany z Norwiche. Ve čtvrté kapitole „...Stvořitele nebe i země“ autor představuje základní způsoby, jakými lidstvo tuto tezi interpretovalo. Jednak panteisticky ve smyslu plynulého „přechodu“ od Boha k tomuto světu a k člověku, a jednak v duchu zdůraznění transcendence Boha vůči světu, jak to známe z náboženství Izraele. Berger znovu připomíná skutečnost utrpení v tomto světě. Ohledně víry v „nebe“ poukazuje na kontrast mezi nesmírnou rozlehlostí vesmíru a nepatností naší Země (a jednotlivých lidí, kteří ji obývají).

U druhého článku víry (s. 86–169) autor skicuje problém vztahu „historického Ježíše“ a „Ježíše víry“, předestírá dějiny zkoumání tohoto problému v evropské a severoamerické teologii (interpretace R. Bultmanna a P. Tillicha). Seznamuje s nejrozličnějšími výklady Kristova díla vykoupení (P. Abélard, humanismus, G. Aulén), přičemž se vyslovuje pro verzi Aulénovu: Kristova smrt a jeho zmrtvýchvstání jsou projevy boje Boha se silami zla. Následuje dodatek o prázdném hrobě a významu zázraků pro náboženství. Autor strážlivě uzavírá, že zázraky nejsou časté, ale stávají se, jsou tajemstvím a skrze ně dospíváme k víře. Ve výkladu poslední části druhého článku Kréda autor nevysvětluje, co znamená Ježíšův sestup do pekel ani následující formule („...třetího dne vstal z mrtvých...“ atd.), ale zamýšlí se jen nad problémem, proč má zlo stále dopad na život na zemi, když bylo Ježíšem přemoženo. Přitom objasňuje napětí mezi eschatologickým „už“ a „ještě ne“, mezi tím, jaké eschatologické skutečnosti již skrze Kristovo vítězství nastaly a na které ještě čekáme. Diskusi na známé téma zpestřuje svěží metafora zpožděného vlaku a lidí čekajících na peróně (s. 155).

Třetímu článku víry jsou věnovány kapitoly 9–12 (s. 170–251). Po výkladu o pojetí Ducha v Písmu a připomenutí problému *filioque* Berger tematizuje vztah charismatického a institucionálního rozměru náboženství a církve (v dějinách), přičemž vyzdvihuje vyvážené teologické (ne politické) stanovisko Lutherovo (s. 186–190). Zajímavé jsou Bergerovy postřehy o „hříchů odpuštění“. Pisatel uvádí příklady zla z dob nacistického teroru. Poukazuje i na strukturální rozměr zla a kritizuje jeho trivializaci *à la* „Hitler měl těžké dětství.“ „Skeptický“ rozměr vidíme

v otázce, zda je možno odpustit každý hřích a pak také v zamyšlení nad tím, zda existuje křesťanská morálka. Pisatelova odpověď zní „ne“, alespoň co se týče vztahu k bližnímu. V této souvislosti předkládá tezi, že základem svědomí a morálky je percepce, nikoliv imperativ: čili že sám pohled na utrpení bližního mě vede k poskytnutí pomoci (s. 228–229). Je to postřeh zajímavý upřesňující, ovšem neanuluje imperativní (zdůvodnění a) charakter morálního jednání. Člověk se odhodlá pomoci bližnímu, když vidí jeho nouzi, tedy proto, že jej něco pobízí „aby to tak nenechal“. Poslední slovo patří eschatologii. Autor se pouští do kontroverzních témat jakými jsou vztah duše a těla v antropologii člověka nebo otázka, co se děje s člověkem po smrti. Berger předestírá a následně zamítá synkretistickou koncepci J. Hicka o posmrtné možnosti dosažení morální dokonalosti skrze reinkarnaci. V globální eschatologii se opírá o vývoody dogmatika Karla Heima (1874–1958) pokoušejícího se sladit biblické učení o „konci“ světa s teorií finální sluneční exploze.

Z hlediska moderního čtenáře je důležité, že Berger konfrontuje známě znějící témata křesťanského učení se základními problémy současnosti, které o něm vyvolávají pochybnosti. Z těch problémů mám na mysli např. náboženský pluralismus nebo holocaust nastolující otázku teodiceje. Střetnutí obou hermeneutických rovin je důležité i pro církev, jelikož jim může pomoci v hledání nebo upřesňování jejich odpovědí, nejen při výkladu Kréda. Přínosné jsou rovněž Bergerovy psychologické a sociologické postřehy. Můžeme nesouhlasit se separováním historických okolností a teologického významu vzkříšení (s. 104, 107), což ovšem vyvažuje v exkursu O prázdném hrobě a jiných divech: „*Něco* se muselo stát...“ (s. 146). Rovněž se domnívám, že autor věnuje příliš mnoho místa problému zla a utrpení ve smyslu jednostranné obžaloby Boha bez toho, že by se pokusil domýšlet jeho příčinu v porušenosti stvoření (Gn 3,17–19), zejména v případě přirozeného zla (s. 67). Uvítali bychom i myšlenku o (potřebě) vděčnosti u těch, které žádné (velké) neštěstí nepostihlo a žijí v (relativním) blahobytu. S ohledem na autorův liberálně skeptický přístup je přirozené, že jeho úvahy a závěry vyvolávají i kontroverze a nesouhlas, nicméně v jeho díle zaznívají i „hřejivé tóny klasického křesťanství“. Celá kniha i přes svůj polemický rozměr ukazuje na „pozitivní realitu“ křesťanského zjevení a/nebo světonázoru, představující určitý obsahově-hermeneutický celek, který má stále co říci.

Je cenné, že si polská redakce dala práci s vytvořením rejstříku sestávajícího i z medailonků osobností, na něž se Berger odvolává. Pro neamerického čtenáře, v jehož kulturním prostředí nepatří protestantští pisatelé k neznámějším, je to v podstatě nutnost. Nelze si však nepovšimnout některých nedostatků. Někdy jsou věcné, např. E. Brunner je představen jako „švédský teolog“ (i v textu na s. 161), jindy formální: není jednota v uvádění životopisných údajů, u některých osobností scházejí (E. Berkovits, J. Edwards, K. Heim, M. Kähler, E. Käsemann, R. Niebuhr). Také bychom čekali, že u překladu názvu písně „Almighty Fortress“ (s. 139) najdeme ekvivalent, který v polské hymnologii skutečně existuje.

Marek Řičan